

לשחיטת קדשי קדשים, ראה לעיל כ,א), וכך בפנותו לימין, כלפי מערב, הוא מגיע תחילה לקרן הצפון מזרחית של המזבח. נראה שלדעתם הדבר תלוי במקום השחיטה בפועל, ואם הכהן שחט ממש מצפון למזבח – היה מתחיל את מתן הדם בקרן הדרום מערבית.

יש להקשות על תוס' מן המשנה בתמיד (ד,א), האומרת: "של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית... בא לו לקרן מזרחית צפונית". מפורש כאן שהתמיד נשחט דווקא בקצה המערבי של מקום הטבעות, ואף על פי כן הכהן זורק את הדם תחילה בקרן הצפון מזרחית של המזבח! וכבר תמחו על כך אחרונים (מקדש דוד סי' ט סק"ב; עולת תמיד למס' תמיד ל,ב).

מרש"י ביומא שם משמע, שהכהן השוחט בצפון צריך ללכת תחילה לדרום, ומשם להקיף את המזבח דרך ימין. ברם, בעולת תמיד (שם) מדייק מלשון המשנה "בא לו לקרן מזרחית צפונית", שממקום השחיטה בא מיד לקרן זי"א.

סיכום

במתן דם העולה האשם והשלמים אומרת התורה "וזרקו... על המזבח סביב", ומכאן, שהדם נזרק על פינות המזבח, כך שיגיע לכל צדדיו. תנאי נוסף נאמר בדבר, שמתן הדם יהיה כנגד היסוד. לפיכך, יש לתת את הדם על שתי זוויות המזבח, הצפון מזרחית והדרום מערבית, כדי שהדם יגיע לארבעת קירות המזבח.

שלוש שיטות מצאנו בסדר הזריקה בכל קרן: א. זריקה אחת על חודו של המזבח. ב. שתי זריקות, בשני צדי הקרן. ג. כדעה א', פרט לקרבן התמיד, שניתן בוויית אחת כשיטה א' ובוויית שנייה כשיטה ב'. יש אומרים, שגם לשיטה א' מותר לעשות כשיטה ב' (ליקוטי הלכות; ונראה שבקרבן אהרן חולק בדבר).

הרמב"ם פוסק כדעה הראשונה, המתאימה יותר לפשט המשניות, ומקובלת יותר בסוגיות הגמרא.

סדר הקרנות, תחילה הצפון מזרחית ואחריה הדרום מערבית, לדעת רוב הראשונים הינו קבוע. לדעת תוס' נראה, שהשוחט מצפון למזבח צריך לתת את הדם תחילה בדרום מערב, ודבריהם מוקשים.

מערכה קיט. צורת היסוד (נג-ב,נד,א)

הקרבות הנשאר מזריקת הדם על המזבח עצמו. הסוגיה כאן עוסקת בבירור צורת היסוד, על רקע ההלכה שדם

להקיף את כל הכבש.

11. אע"פ שנמצא שהולך לשמאלו. נראה בטעם הדבר, שדין "דרך ימין" נאמר בעיקרו לגבי סדר עשייתה של המצוה, ולא בהליכה אל המצוה. לכן, הקרן הצפון מזרחית קודמת במתן הדם, אבל אין צורך להקיף את המזבח בדרך ימין דווקא כדי להגיע אליה. גם יש בכך שאלה של "אין מעבירין על המצוות" במעבר ליד הקרן הדרום מערבית בלא לתת עליה.

בפשטות כדעת שמואל, שרק החטאת טעונה ארבע מתנות, ודעת ר' ישמעאל מובאת בהן כדעה צדדית, עיין שם.

סדר הקרנות והליכת הכהן

כאמור, הכהן נותן תחילה על הקרן הצפונית-מזרחית ולאחריה על הקרן הדרומית-מערבית. הטעם לסדר זה מבואר בגמ' ביומא (טו,ב), שהוא משום: "כל פינות שאתה פונה – לא יהו אלא דרך ימין". הדבר מעורר שאלה: מדוע הקרן הצפון-מזרחית היא הראשונה מצד ימין? הרי שחיטת העולה נעשית מצפון למזבח, והכהן ההולך משם ומקיף את המזבח לימינו מגיע לפני כן לקרן הדרום מערבית!?

מסלול ההליכה במתן דם העולה. על פי המשנה בתמיד, הכהן השוחט בטבעות שמצפון למזבח פונה תחילה שמאלה לקרן הצפונית מזרחית של המזבח, נותן מן הדם על הקרן וממשיך משם ב"דרך ימין" לקרן הדרום מערבית, שם יתן מתנה נוספת וגם ישפוך את השיריים.

רש"י ביומא שם (ד"ה ברישא בההוא פגע) מסביר, שמכיוון שצדו הדרומי של המזבח, שבו הכבש, נקרא "פני המזבח" (ראה להלן סג,ב), כפתח לבית – כל המקיף את המזבח נחשב כמתחיל מצד דרום, ונמצא שבהקפתו מן הדרום הוא פונה תחילה למזרח, ומגיע לקרן הצפון מזרחית לפני הקרן הדרום מערבית⁹.

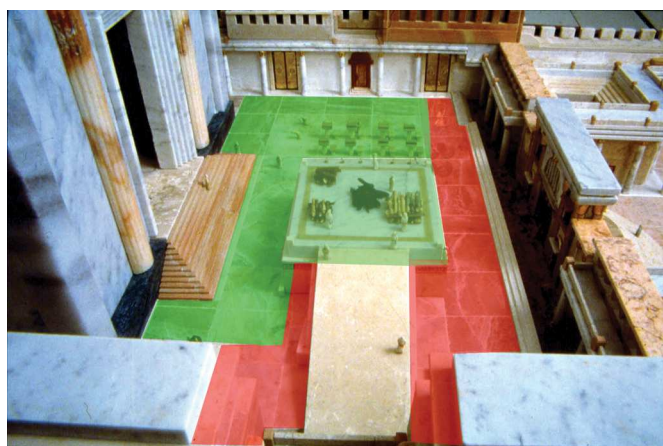
התוספות ביומא שם (ד"ה ניתב ברישא) סוברים אחרת, שהקרן הצפון מזרחית קודמת משום שהשוחט לא עמד ממש מצפון למזבח, אלא מצפון-מזרח לו (זאת, על פי השיטה המכשירה את השטח שמצפון מזרח למזבח

נאמר בתורה בכמה מקומות (כגון שמות כט,יב; ויקרא ד,ז) שלמזבח יש יסוד בתחתיתו, אליו נשפך דם

9. תחילה הוא מגיע לקרן הצפון מערבית, אך אינו יכול לתת עליה, שכן אי אפשר לתת על הקרן שכנגדה, הדרום מזרחית, שאין לה יסוד.

10. כדעה זו כותבים גם המאירי ביומא שם, והמפרש בתמיד ל,ב ד"ה שחט. יש להוסיף, שגם מצד טרחתו של הכהן יש עדיפות למסלול זה, שכן אם יצטרך להתחיל בקרן הדרום מערבית ומשם ללכת בדרך ימין לצפון מזרחית יצטרך

בנימין ועליה בנוי המזבח, ועל כך צערו של בנימין. בפרט לפי גרסה המופיעה במקורות המקבילים⁴: "ונכנסה בחלקו של בנימין ובה היה מזבח בנוי". אולם רש"י (ד"ה רצועה ויומא יב,א ד"ה הר הבית ומגילה כו,א ד"ה ומה היה בחלקו) מפרש מימרא זו בהתאם לדברי ר' אלעזר ורב שמואל בר רב יצחק, שהרצועה אינה אלא בקרן דרומית מזרחית, ולדבריו צריך לומר שצערו של בנימין הוא על מקצת המזבח שאינו ברשותו⁵. לשיטת רב, שהיסוד לא היה בנוי בקרן זו, הלשון "ובה היה מזבח בנוי" מוקשית (כפי שהעירו תוס' נד,א ד"ה רב), ובתוס' במגילה שם (ד"ה רצועה) פירשה בדוחק, כלשון תוס' הרא"ש שם: "דבה היה יסוד המזבח ראוי לבנות ובנימין הצדיק היה מצטער שיהיה כל המזבח בחלקו (ולא) [ושלא] היה לו יסוד כל סביביו".

חלוקת מקום המקדש בין יהודה לבנימין. ההיכל ורוב המזבח (הסימון הירוק), בחלקו של בנימין. רוב העזרה, ובכללה לשכת הגזית (הסימון האדום), בחלקו של יהודה. 'רצועה' יוצאת מחלקו של יהודה, ועליה נמצא מקצת מן המזבח, בדרום ובמזרח, וזהו החלק שאין בו יסוד.

מדוע הועמד המזבח דווקא במקום זה?

הנימוק בגמ' להעדר יסוד בקרן דרומית מזרחית, מפני שלא היתה בחלקו של בנימין, מעורר תמיהה רבה, בעיקר

את לשון הברייתא, וציטט אותה בהשמטת המילים "ובה מזבח בנוי", וכך אין ממנה קושיה על ר' אלעזר ורב שמואל בר רב יצחק, ולפי זה מובן מדוע הגמ' לא מקשה מברייתא זו על רב, ראה להלן. כמעט בכל כתבי היד חסרות כאן המילים "ובה מזבח בנוי", אולם להלן קיח, מובאת שוב מימרא זו של ר' חמא, ובה מופיעות מילים אלו בכל כת"י.

4. כך הנוסח בדברי ר' חמא בר' חנינא להלן קיח, ובברייתא המקבילה ביומא יב,א ומגילה כו,א, וכך גרס כאן בילקוט שמעוני (ויקרא רמז תמא), וציין לגרסה זו השטמ"ק כאן אות ז.

5. ליתר דיוק: מרש"י ד"ה רצועה נראה שבנימין לא הצטער על הצד המזרחי, מפני שידע שבאופן כללי הר הבית מתחלק בין יהודה לבנימין בכיוון מזרח-מערב, שליהודה "הר הבית הלשכות והעזרות" שבמזרח ואילו לבנימין "אולם והיכל ובית קדשי הקדשים" שבמערב, כדברי הברייתא ביומא ומגילה. הצער המיוחד הוא על הרצועה בדרום המזבח, שבה נכנס יהודה מערבה לתוך שטחו של בנימין.

מדברי הרד"ק (יהושע יח,כח) נראה שפירש את מימרא דר' חמא בר' חנינא כלשונה, שכל המזבח בנוי בחלקו של יהודה, ולשיטתו מימרא זאת מובאת כאן כדעה שונה מקודמותיה. וכיוצא בזה בתנחומא ויחי (ס' יד): "שהיה אמה אחת מן המזבח בתוך חלקו של בנימין ואף על פי כן לא היתה האש זה מתוך חלקו, לקיים מה שנאמר חופף עליו כל היום".

העולה ניתן ב"שתי מתנות שהן ארבע" על שתי זויות המזבח, ולא על ארבע זויות כדם החטאת. בגמ' נאמר, שקיימת גזירה שוה שממנה ניתן היה ללמוד שהעולה טעונה ארבע מתנות כמו החטאת, אלא שיש דין אחר, שהעולה טעונה מתן דמים כנגד היסוד, והדבר אינו אפשרי בארבע זויות המזבח כי "קרן דרומית מזרחית – לא היה לה יסוד". הגמ' מבררת מה המובן המעשי של הקביעה "לא היה לה יסוד", מה טעם הדבר ומהן ההשלכות הנובעות מכך.

מקום המזבח בגבול יהודה ובנימין

ר' אלעזר מנמק את העדר היסוד בקרן דרומית מזרחית בכך שקרן זו לא היתה בחלקו של שבט בנימין, ובלשון הגמרא: "חלקו של טורף". נאמר בברכת יעקב: "בנימין זאב יטרף" (בראשית מט,כז), ופסוק זה רומז לכך שהמקדש יהיה בחלקו, כתרגום אונקלוס שם, ומכיוון שבקרן זו היסוד איננו בחלקו – אין הוא ראוי למתן דמים.

הגמ' תומכת את דברי ר' אלעזר במאמרו של רב שמואל בר רב יצחק: "מזבח אוכל בחלקו של יהודה אמה". משפט זה טעון הבהרה, מהו "המזבח אוכל"? רש"י כאן אינו מסביר זאת, ואילו להלן, על המשנה במידות: "היסוד... אוכל בדרום אמה אחת" וכו', מפרש רש"י: "אוכל – תופס"¹. מדוע איחר רש"י לפרש מילה זו? נראה שלדעתו המילה "אוכל" המופיעה כאן יכולה להתפרש באופנים שונים, והדבר תלוי במחלוקת רב ולוי להלן, האם בפועל היה יסוד בכל היקף המזבח או לא. אם רב שמואל בר רב יצחק סובר כלוי – "אוכל" יתפרש כ"תופס", כלשון המשנה; ואם דעתו כרב (שהיה רבו!) – המזבח לא היה כלל בחלקו של יהודה, ו"אוכל" יתפרש כ"נאכל" וחסר².

הגמ' מסמיכה לכאן את מאמרו של ר' חמא בר' חנינא: "רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסה בחלקו של בנימין, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לנוטלה"³. מפשטות הלשון ניתן להבין שה'רצועה' פולשת לתוך שטח

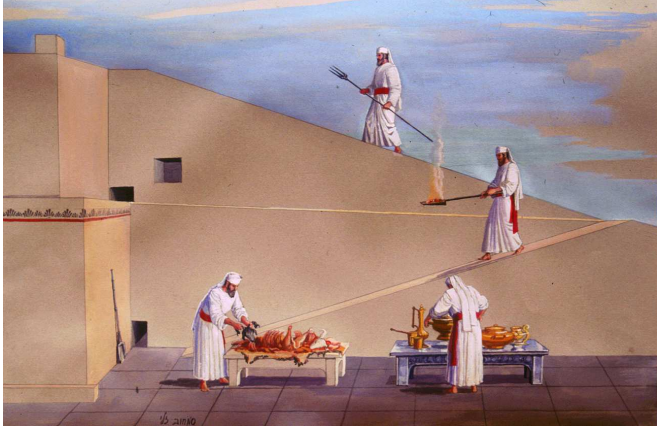
1. כיוצא בזה בבבא בתרא יד,א: "כמה לוחות אוכלות בארון? י"ב טפחים", וכן בכלאים פ"ב מ"י ואהלות פ"ד מ"ד.

2. או ש"מזבח" יתפרש כ"המקום הראוי למזבח", כמשתמע מרש"י ד"ה רצועה: "ומזבח אוכל בה אמה והיא אמה שהיה כניסת היסוד ראוי להיות בה".

3. בהמשך המימרא נאמר: "לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזן לשכינה", ומשתמע שזכה משום שנצטער על הרצועה, והדבר תמוה, שרק לאחר שנודע לו בנבואה שיזכה בכל המקדש פרט לאותה רצועה, ונצטער על כך – אז זכה במה שכבר נודע לו (קושיית המהרש"א. בדק"ס מציין שהמשפט "לפיכך" וכו' חסר בכל כתבי היד, אבל לא הגיה כך בברייתא המקבילה ביומא יב,א ומגילה כו,א). אפשר שאכן כך: הקב"ה ידע שהדבר יהיה חשוב לו עד כדי צער ולכן זכה. מרש"י ביומא ומגילה נראה שפירש שהזכות שנתחדשה ב"לפיכך" היא שהארון יהיה בחלקו. רבנו אליקים (יומא שם) מפרש, שבתחילה נודע לו על זכיתו במקום המזבח בלבד, ועקב צערו זכה גם בהיכל וקדש הקדשים (בזה מוסבר מדוע "באחסנתיה יתבני מקדשא" התפרש לדעת לוי "מקום המקדש לדמים" ולא על כלל המקדש, כי באותה שעה הנבואה נאמרה על המזבח בלבד). פירוש אחר: הזכיה הנוספת היא שיהא אושפיזן לשכינה גם בשילה ובנוב וגבעון (עזרת כהנים מידות ג,א).

בדקדוקי סופרים תמה על מימרא זו של ר' חמא בר' חנינא, שכן משפט זה מופיע בתוך הברייתא הנ"ל ביומא ומגילה אודות חלוקת מקום המקדש בין יהודה לבנימין, ולא ברור מה הוסיף ר' חמא על הברייתא. שמא יש לומר, שר' חמא בא רק לברר

יהודה לא נתקדש כלל. יתכן שאין פירוש הדבר שקיים דין דאורייתא שמזבח בחלקו של יהודה פסול, אלא שיש כאן הוראה לכתחילה שהמזבח יהא בחלקו של בנימין, והגמ' מניחה שבוי המקדש נהגו כך ולא קידשו את מה שבחלק יהודה בקדושת המזבח, וממילא הרי זה מעכב, לא מעצם היות המקום חלקו של יהודה אלא מפני שלא נתקדש למזבח. ברם, יש מהאחרונים שתפסו זאת כדין גמור, שחלק יהודה במהותו פסול לחלוטין למזבח⁶.

כבש "פורח" על אמת היסוד והסובב. לדעת רב, שלא היה יסוד בדרום, הכבש לא היה ממש על היסוד אלא "פורח" מעליו, כפי שמראים החורים בכבש כנגד היסוד והסובב (החור השלישי, למעלה מימין - ה"רבובה" לפסולי קרבן העוף).

היסוד במשכן ובבית ראשון

הטעם שנאמר בגמ' להעדר יסוד בקרן דרומית מזרחית, משום ששטח זה היה בחלקו של יהודה, אינו יכול להאמר על המזבח במשכן, ויש לדון כיצד היה היסוד ומתן הדמים בתקופה זו. יתירה מזו: גם בזמן בית ראשון לא ברור שהמזבח היה בדיוק בגבול יהודה ובנימין. בגמ' להלן (סא,ב) מבואר שבבית שני הוסיפו למזבח ד' אמות מדרום וממערב, ומכאן הסיקו תוס' שם (ד"ה ארבע) שבבית ראשון הקצה הדרומי של המזבח לא גבל בתחומו של יהודה⁷.

על פי זה כותבים תוס', שהראיה מן הפסוקים שלא היה יסוד בדרום-מזרח היא רק לגבי זמן בית שני, ובמשכן היה יסוד סביב כל המזבח, ובבית שני היה בכל הדרום, וגם מתן

לשיטת רב שלא היה יסוד כלל: בשלמא אם תכליתו של היסוד לקבלת הדם בלבד - ניתן לוותר עליו בחלק מהמזבח, אבל הרי היסוד חיוני למזבח, כדברי הגמ' להלן סב,א: "שכל מזבח שאין לו... יסוד - פסול". ממילא, אם חובה לבנות את המזבח בחלק בנימין דווקא - ראוי היה להעביר את המזבח מעט מערבה וצפונה, כך שלא יגבול ביהודה כלל, ויהיה יסודו שלם! גם הדין שהמזבח יהיה רבוע, לדעת רב התקיים רק בחלקו העליון של המזבח (תוס' נד,א ד"ה רב), ואף זהו חידוש⁶. קשה גם להבין כיצד הגבול בין יהודה לבנימין נמדד בדיוק רב כל כך ואף מתעקל בהתאם לכתלי המזבח, ובאופן אקראי, כביכול, יצא הדבר בדיוק במקום הנבחר למזבח (עמדו על כך בשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' ג וכן יהודיע כאן).

מכל האמור נראה להסיק, שמלבד העניין המיוחד שמתן הדמים והקרבת הקרבנות יהיו בחלקו של בנימין - יש גם חשיבות לכך שתהיה לשבט יהודה אחיזה מסוימת במזבח, ולו במובן זה שרצועה החסרה במזבח שייכת לחלקו. לפיכך, בכוונה תחילה נקבע המזבח באופן כזה שחלק מיסודו יהיה בחלקו של יהודה.

שמא יש להסביר זאת כך: השכינה שורה בחלקו של בנימין בהיכל ובקדש הקדשים, וקביעת המזבח בחלק בנימין מבטאת את היות המזבח "שולחנו של מקום" המצורף להיכל. שאר חלקי המקדש: הר הבית הלשכות והעזרות שבחלק יהודה (כדברי הברייתא ביומא יב,א), הם חלקו של העם שהשכינה שורה בתוכו, ויהודה, שזכה למלכות בישראל, מייצג את העם. החיבור במזבח בין יהודה לבנימין ממחיש, אפוא, את השראת השכינה בישראל⁷.

מן הגמ' משתמע שעניין זה שהמזבח יהא בחלקו של בנימין הוא מדאורייתא והוא חיוני לכשרות המזבח. הרי בכך הסבירה הגמ' מדוע לא למדנו גזירה שוה מחטאת לעולה להצריך בה ארבע מתנות, כלומר, שמכיוון שאין כאן יסוד בחלק בנימין - לא יתכן לדרוש כך! עוד מתבאר הדבר מקושייתו על עולת העוף "באורא בעלמא הוא דקא עביד", שאם אין זה "אורא דבנימין", כדבריה בתירוץ, אין זה מזבח. וכן משתמע מלשון הגמ' על דעת לוי, ש"באחסנתיה יתבני מקדשא" היינו "מקום המקודש לדמים", כלומר, חלק

6. יש להקשות עליו מדברי רב יהודה להלן סב,ב: "שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש שבהן פונים ליסוד ולסובב ומובדלין מן המזבח מלא נימא משום שנאמר 'סביב', ורבי אבהו אמר: 'רבויע', ואצטריך למכתב סביב ואצטריך למכתב רבויע...". משתמע שגם כבש המוביל ליסוד יש צורך בהרחקה מסוימת לקיום "רבויע" אך ראה להלן מערכה קמט, שיש שפירשו שכבש זה מוביל גם לסובב, ולשיטתם יתכן שההבדלה נדרשה רק בין הכבש לסובב. מתוס' להלן סב,א (ד"ה אף) משתמע שדין "רבויע" נאמר גם בחלקו התחתון של המזבח (מקדש דוד ס' א,ד). בהקשר זה יש לציין לדעה שהמלבן שהקיף את היסוד הושאר במקומו לאחר שהיסוד בדרום ובמזרח הוצא ממנו, עיין במערכה הבאה ושם הערה 19.

7. דברים בכיוון זה כתב רש"י הירש, ויקרא א,ה, ראה שם בהרחבה. בזוהר הקדוש (השמטות, בראשית, דף רנט) נתבאר העניין על פי הקישור בין יוסף ליסוד ועל פי סדר דגלי השבטים במחנה ישראל: במערב ובצפון שכנו בני רחל ובני השפחות, שלא שנאו את יוסף ולכן יסודם שלם; בדרום ובמזרח שכנו בני לאה ששנאוהו, אלא שיהודה במזרח וראובן בדרום עשו הצלה חלקית, ולכן היסוד בהם חצי אמה בלבד.

בעניין חצי האמה צריך ביאור, שהרי במסכת מידות שנינו שהיסוד רחב אמה, ובשו"ת הרמ"ע מפאנו (ס' ג) מסביר שכוונת הזוהר לאמה קטנה של חמישה טפחים. 8. חידושי הגר"ז על התורה ס' פד; תורת הקודש ח"א ס' כט-ל, ועיין שם שהתחבט להסביר כיצד דם שניתן על הכבש, שהוא בחלק יהודה, מכפר על הבעלים לדעה "שלא במקומו כמקומו דמי". בציץ אליעזר ח"ב ס' מז אף כתב שאי אפשר לחדש את העבודה עד שנדע היכן בדיוק "חלקו של טורף", והדברים תמוהים, שהרי הרמב"ם לא הזכיר כלל ענין זה, ראה להלן: פסק ההלכה. 9. לא יתכן לומר להיפך, שבבית ראשון היה המזבח בגבול יהודה, כמתואר בסוגיה כאן, ובבית שני הרחיבוהו עוד בשטח יהודה; שהרי אינו ראוי למזבח! רבנו תם, מכח קושי זה, הגיה בגמ' שם וגרס שהרחבת המזבח היתה לכיוון צפון, וראה על כך במערכה קמד.

בשטמ"ק שם (אות כג) כתב שהלשון "המזבח אוכל בחלקו של יהודה אמה" נאמרה על תקופת בית ראשון, בה רק האמה המזרחית היתה בחלקו, ולכן לא נאמר "אמה מכאן ואמה מכאן".

יסוד בדרום-מזרח נכלל במסורת על כל פרטי הבית ככתוב: "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל" (דברי הימים-א כח,יט, ראה מערכה עט). נראה שסברה זו חלוקה על הקודמת: לדעת התוס' בסא,ב היה יסוד במשכן ובבית ראשון, אבל לא שימש למתן דמים (ומשמע שלדעה שירושלים לא נתחלקה לשבטים היסוד אף שימש למתן דמים); ואילו לדעת התוס' ביומא לא היה יסוד כלל בקרן זו.

ביורר שיטת רב: מה אורכו של היסוד בדרום ובמזרח?

לדעת רב "לא היה לה יסוד" פשוטו כמשמעו, שלא נבנה יסוד ברוב הדרום והמזרח, כפשט המשנה במידות "אוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת". בפרטי הדברים קיימת מחלוקת בראשונים: בציור הנלווה לפירוש רש"י (שאינו מקורי, וחסר בדפוסים ישנים) מצויר היסוד בפניה הצפון מזרחית כשהוא נמשך לכל אורך הצפון ופונה דרומה, וכן בפניה הדרום מערבית (היסוד נראה כעין שתי אותיות ו' המחוברות בקצותיהן). על פי זה, המשנה במידות: "היה מהלך על פני כל הצפון... אוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת" אין כוונתה לאמה של הפינה הצפון מזרחית, אלא לאמה נוספת מעבר לכך, מדרום או ממזרח לטובב, כך שהמתבונן מכיוון מזרח או מכיוון דרום ראה לפניו יסוד בן שתי אמות¹². כך דעת הגר"א, המפרש במידות: "ואוכל בדרום כו' – פירוש, בדרום ה**טובב** ובמזרח הטובב היה יסוד אמה אחת, נמצא היסוד היה שתי אמות אורך בדרום וכן במזרח". לעומת זאת, בציור הנלווה לרמב"ם הל' בית הבחירה (ב,יב, במהדורות המדויקות) ולפירוש המשנה במידות (במהדור' הרב קאפח, מכתב יד הרמב"ם עצמו!) היסוד אינו פונה בדרום ובמזרח, אלא נמשך בקו ישר עד סוף הצפון והמערב ותו לא (ומראהו כאות ר'), ולדעתו "אמה אחת" היא האמה הדרומית ביותר בקו המערבי והאמה המזרחית ביותר בקו הצפוני. כדעה זו נקט גם בתפארת ישראל (פתיחה למידות פ"ג, עיין שם על מידת קורות העץ שניתנו במלבן כדי להסירן לאחר היציקה).

נחלקו מפרשי רש"י מה דעתו בשאלה זו: בעל ברכת הזבח צייר את היסוד כעין שני ו', ובפנים מאירות השיגו על פי לשון רש"י נג,ב ד"ה רצועה: "והמזבח אוכל בחלקו אמה במזרח, מלבד אמה של קרן מזרחית צפונית היתה כולה חלקו של יהודה"¹³. כדעת הפנים מאירות משתמע גם ברש"י סד,א ד"ה אל יסוד: "ובכל הדרום אין לך יסוד אלא אמה אחת בקרן מערבית דרומית" (אם כי, אפשר שכוונתו "אין

הדמים יכול היה להיות בכל קרנותיו¹⁰. אפשרות נוספת כותבים תוס', שבבית ראשון לא היה מתן דמים בקרן זו, מפני שהיה לה יסוד רק מצד דרום ולא ממזרח; או שנמנעו מלתת בו דמים מכיוון שידעו שבבית שני לא יתנו בו דמים¹¹, ולפי סברה זו אומרים תוס' שכמו כן נהגו במשכן.

במקום אחר (נא,ב ד"ה תן) כותבים תוס', שאפילו לדעה שירושלים לא נתחלקה לשבטים "שמא... הכי גמרינן דלא היה לו יסוד". כך גם נאמר בתוס' ביומא (יב,א ד"ה ירושלים),

היסוד - שיטת הגר"א. היסוד בקרן דרומית מערבית פונה אמה אחת לכיוון מזרח, והמביט מדרום רואה יסוד בן שתי אמות, וכך גם בקרן צפונית מזרחית. נחלקו האחרונים מהי שיטת רש"י בעניין.

והם מדייקים מלשון התורה: "אל יסוד מזבח העולה" (ויקרא ד,ז), שיש מקום במזבח שאין לו יסוד (אם כי, בגמ' לעיל נא,א נדרש פסוק זה לדיוקים אחרים). עוד הוסיפו, שפרט זה שאין

10. יש בכך קושי, שכן בבית שני היו השבטים מעורבים (כדעת הרמב"ן וסיעתו בגיטין לו,א), ומסתבר שהבחנה במקדש בין יהודה לבנימין נשמרה בבית שני רק כהמשך לבית ראשון.

11. העניין תמוה מכמה צדדים, ועיין טהרת הקודש שטרך ליישבו. הרא"ש במידות גא כתב את שתי הסברות הקודמות ולא את זו.

12. בציור בגמרא נראה היסוד כמקביל לקרן שבראש המזבח, ולשם כך על היסוד להמשך דרומה שתי אמות במקביל לטובב, ומסתבר שזוהי טעות.

13. כך הגרסה לפנינו, אבל בשטמ"ק הגיה: "היה כלה חלקו של יהודה". ובהמשך

דברי רש"י: "שהיתה אותה אמה ברוחק מן הקרן אמה", לכאורה כוונתו: אותה אמה של קרן מזרחית צפונית, שאינה של יהודה, היתה רחוקה מהקרן אמה, כלומר ששך כל היסוד אמתיים, כדעת ברכת הזבח.

עוד דקדק בפנים מאירות מדברי רש"י (נד,א ד"ה מן הצד): "מצד צפון היה ל"ב, אבל מזרח ודרום לא היה אלא ל"א על ל"א, דקרן דרומית מזרחית חסרה לה אמה לדרום ואמה למזרח". ודיוק זה אינו מובן כלל, שכן כוונת רש"י שקרן דרומית מזרחית חסרה רצועה ארוכה ברוחב אמה בדרום ורצועה ארוכה ברוחב אמה במזרח, ולעניין זה אין זה משנה האם היסוד בדרום-מערב וצפון-מזרח ארוך אמה או אמתיים, עיין טהרת הקודש.

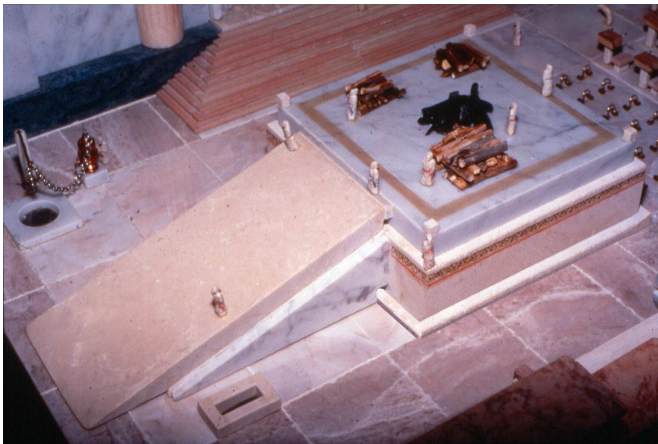
(בשטמ"ק סא,ב אות כג), שכדי להכשיר קרן למתן דמים צריך שיהיה יסוד משני צידיה: "דבעינן בדם שיהא מטפטף מכאן ומכאן על היסוד משני צדין של הקרן".

שיטה בריטב"א: רק בפינה הדרום-מזרחית חסר יסוד

הריטב"א ביומא (יב,א) כותב ש"קרן דרומית מזרחית אמה על אמה לא היה לו יסוד". בהמשך (טו,ב) הביא את דברי רש"י, שכל אורך רוח דרומית ומזרחית היה חסר פרט לקצוות, וכתב ש"אחרים מן הגאונים פירשו כי לכל היה יסוד חוץ מקרן מזרחית דרומית ממש, אמה מכאן ואמה מכאן", אבל הכריע כדעת רש"י, "וכן מוכח בזבחים".

נראה שהמקור לשיטה זו הוא המשפט (בסוגיין וביומא טו,ב) "קרן מזרחית דרומית לא היה לה יסוד", ולא "רוח", וכן לשון רב שמואל בר רב יצחק "מזבח אוכל בחלקו של יהודה אמה". מאידך, המשנה במידות "אוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת" מוכיחה כנגד שיטה זו (שיח יצחק ביומא שם), אלא אם נפרש "אוכל" לא כ"תופס" אלא כ"נאכל" וחסר ממנו (כפי שניתן לפרש במשפט "מזבח אוכל בחלקו של יהודה").

ראיית הריטב"א מסוגייתנו בזבחים מכוונת כנראה לקושיית הגמ' על רב מהתיאור על הכבש הפורח "על אמה יסוד ועל אמה סובב", והוצרכה לתרץ "כנגד אמה יסוד", והרי לשיטה זו הכל מודים שהיסוד נמשך גם תחת הסובב.

היסוד - שיטת לוי. גם בדרום ובמזרח היה יסוד לכל אורך המזבח, אלא שלא שימש למתן דמים.

בירור שיטת לוי

דעת לוי ש"לא היה לה יסוד – בדמים", שצד דרום ומזרח אינו כשר למתן הדם, אבל בפועל היה בו יסוד. גם את המשנה במידות "אוכל בדרום אמה אחת" פירש ש"אוכל בדמים", כלומר, תופס שטח של אמה אחת לצורך קבלת הדם, ולא הוזכר במשנה המשך היסוד שאינו כשר לכך.

15. להלן נח,א ד"ה משוך: "אמצא לצד דרום באמה של יסוד רחוק מקרן מערבי"; סג,ב ד"ה בדרום, עיין להלן מערכה קנה הערה 5.

לך יסוד דרומי", עיין שם). לעומת זאת בטהרת הקודש הוכיח כדעת ברכת הזבח, על פי לשון רש"י נד,א ד"ה רב אמר בבנין: "בקרן דרומית מערבית בנו היסוד אמה באורך הדרום וחדלו להם כל הדרום וכל המזרח עד אמה סמוך לקרן צפונית מזרחית"¹⁴. כמו כן בד"ה דאמר רב שמואל בר רב יצחק: "היתה כלה בסמוך לקרן אמה". יש להוסיף ראייה מרש"י בפסחים (סה,א ד"ה ועולה): "שמתן דמה במקום שיש תחתיו יסוד, למעוטי מזרח ודרום חוץ מאמה למזרח אצל צפון ואמה לדרום אצל מערב" (ולא "בצפון" ו"במערב"). כדעה זו משתמע גם בתוס'¹⁵ ובמאירי בסנהדרין (ד,א ד"ה השלישית).

היסוד - שיטת הרמב"ם. קרן דרומית מערבית, המשמשת לשפיכת שיירי הדם, כאשר היסוד בנוי במערב בלבד ואינו פונה בדרום המזבח כלפי מזרח.

בטהרת הקודש טען עוד, שמבחינה הלכתית חובה שיהיה יסוד בשני צידי הקרן הדרום מערבית והצפון מזרחית, שאם לא כן אי אפשר לתת שם שתי מתנות שהן ארבע, שהרי הקרבנות טעונים יסוד (וכן בליקוטי הלכות, ובחזו"א זבחים סי' טז סק"ג). כדבריו כתב במפורש רבנו פרץ

14. הלשון "אמה באורך הדרום" משמעה שפנו לדרום, ואין זה רק המשך של רוח מערב. כך משמע גם מהמילה "וחדלו", כלומר, שזוהי מעין הפסקה בדבר מותחל.

פסק ההלכה

הרמב"ם (הל' בית הבחירה ב,י) פוסק כרב: "יסוד המזבח לא היה מקיף מארבע רוחותיו כמו הסובב, אלא היה היסוד משוך כנגד כל רוח צפון ומערב, ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת, וקרן דרומית מזרחית לא היה לה יסוד". כך פסקו גם הסמ"ג (עשין קסג ורצ) והמאירי (יומא טו,ב ומידות פ"ג).

במחלוקת רב ולוי אין בידינו כלל ברור כיצד להכריע, והפסק תלוי בנטיית הסוגיה (יד מלאכי, כלל תקנט). בכסף משנה מנמק את הכרעת הרמב"ם בכך שזהו פשט המשנה במידות. נראה שכוונתו לומר שהמשנה במידות עוסקת בתיאור הפיסי של המקדש, והעמדת הגמ' ש"אוכל" היינו בדמים היא דוחק. טעם נוסף כתב בעל 'הר המוריה': הרמב"ם פוסק (הל' בית הבחירה ז,יד) שירושלים לא נתחלקה לשבטים, ולדעתו עלינו לומר כדברי תוס' ביומא הנ"ל שחסרון היסוד כלול ב"הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל", ולא משום "חלקו של טורף"¹⁹; והרי פסוק זה נאמר על תוכנית צורת בית המקדש ולא על הלכות העבודה, ואם כן מסתבר שבתוכנית זו נכתב שחלק ממשי מהיסוד חסר, כדעת רב. יתכן להוסיף טעם, שבכמה משניות וברייתות נאמר שמתן הדמים צריך להיות "כנגד היסוד" (כגון בזבחים פ"ב מ"א ופסחים פ"ה מ"ו, ועוד רבים), ופשט הדברים שיש במזבח מקום שאין בו יסוד כלל, כלשון רש"י (פסחים סד,א ד"ה כנגד היסוד): "ברוחות שבמזבח שהיה יסוד תחתיהן... ולפי שאין היסוד מקיף את המזבח אלא את הצפון ואת המערב... לכך הוצרך לומר כנגד היסוד"²⁰.

לאידך גיסא, תוס' (סב,ב ד"ה שיתין) כותבים שסתמא דגמ' שם הולכת בשיטת לוי, בקושייתה שהכבש והמזבח "שיתין וארבעה הוו", מתוך הנחה שיש יסוד בדרום. תוס' אף מסבירים זאת: "ונקיט כוותיה משום תרגום דידן, דמתרגמינן באחסנתיה יתבני מקדשא", כלומר, מסורת התרגום שהתקבלה בישראל היא כדעת לוי, ואפשר שלדעתם יש לפסוק כמותו. יש להוסיף, שדברי כמה אמוראים נוטים לדעת לוי: רב שמואל בר רב יצחק (שאומר שהמזבח "אוכל" בחלק יהודה, ופשטו "תופס" כלשון המשנה במידות); ר' חמא בר' חנינא (לגרסה "והיה בה מזבח בנוי", ראה לעיל); ורב יהודה ור' אבהו²¹.

יש להביא בחשבון נקודה נוספת: מסתבר שלדעת לוי, מזבח העשוי בשיטת רב – פסול, שכן יסודו חסר, ואפשר גם שלדעתו התנאי "רבוע" נאמר אף על היסוד. לעומת זאת,

ההבנה הפשוטה בדעת לוי, שהיסוד בכל היקפו של המזבח היה אחיד בצורתו (עיין רש"י המובא בשטמ"ק אות יג). אולם ב'פירוש קדמון' למסכת יומא טו,ב (מופיע ב'אוצר הגאונים' למסכת יומא, עמ' 82) קיים תיאור מיוחד של היסוד: היסוד הקיף את כל המזבח, אלא שבצפון ובמערב היה חלול ("כמו אמת מים מכוסה באבנים"), לצורך קליטת הדם הניתן עליו¹⁶, ואילו בדרום ובמזרח היה היסוד אטום, פרט לאמה בדרום ואמה במזרח. נראה שתיאור זה אפשרי רק לדעת לוי¹⁷, ולדעתו "לא היה לו יסוד בדמים" מובנו שהיסוד במקום זה לא היה מסוגל להכיל את הדם אילו היה ניתן עליו. באופן זה גם מתיישבת יותר המשנה במידות, ש"אוכל בדרום אמה אחת" היינו "אוכל בדמים" – אוכל ומכיל את הדמים (ולא במובן של תפיסת שטח בלבד כפי שהתפרש לעיל), אבל שאר היסוד אינו מכיל דמים. לפי פירוש זה דברי לוי מתאימים יותר למטרתה של מסכת מידות – תיאור בניין המקדש, ולא תיאור הלכות העבודה.

קיים קושי מסוים על פירוש זה מדתני לוי "כיצד בונין את המזבח" וכו', שכן משתמע בגמ' שלשיטת לוי יציקת המלבן מובנת כפשוטה ללא שיור של חלל כלשהו, ולדבריו אף לוי מודה שהיו חללים במלבן, ואדרבה, הם היו ביסוד שבצפון ובמערב. אלא שבלאו הכי עלינו לומר שהיו חללים במזבח שלא הוזכרו כאן, לצורך מעבר יין הנסכים מראש המזבח אל השיתין (עיין רש"י סא,ב ד"ה שיתין ומערכה קכב)¹⁸.

שיטת 'פירוש קדמון' ביומא. היסוד בצפון ובמערב היה חלול כדי להכיל את הדם, ואילו בדרום ובמזרח היה אטום.

19. כמו כן כתב בתורת הקודש ח"א סי' כט,א, שלרמב"ם לית ליה דין "חלקו של טורף". אך עיין בשערי היכל' למסכת יומא, מערכה י', שם הבאנו הסברים שונים ליישוב הסוגיה כאן עם השיטה שירושלים לא נתחלקה לשבטים.

20. יתכן לדחות, ש"כנגד היסוד" בא לאפוקי מן הכבש, ראה לשון הרמב"ם בהל' פסולי המוקדשין ב,י ולעיל מערכה סז בעניין המשנה כו,א: "על גבי הכבש שלא כנגד היסוד".

21. ראה לעיל הערה 6. על דעת רב יוסף עיין מערכה קמד הערה 25.

16. כעין זה כתב בתפארת ישראל (מידות ג,ב), שביסוד חקוקה כמין תעלה המוליכה את הדם אל הנקבים שבקרן דרומית מערבית, ראה מערכה קיד הערה 11 ומערכה קכב ובמובא שם מ'אגרת אריסטיאס'.

17. אבל לדעת רב אין לפרש שהיה יסוד אטום בדרום ובמזרח, כמוכח מקושיית הגמ' עליו מ"פורח על אמה יסוד" (ראה לעיל בדיון על השיטה המובאת בריטב"א).

18. ושמה לדעת בעל 'פירוש קדמון' זהו גופא עניין הקרנות החלולות שממנו מוכיחה הגמ', עיין מערכה קכב.

גבוהה יותר מג' טפחים מן הקרקע, "שאינן יסוד אלא המינסוד בארץ".

רבנו תם (בתוס' ד"ה אי) הקשה על רש"י, מה בכך שהדם נשפך ארצה לאחר שנעשתה מצותו? הרי כך הוא גם בדמים הנשפכים ליסוד!²³ ועוד, שהנקודה המרכזית בתירוץ – הבליטה – חסרה מן הספר!

ב. רבנו חיים: תוס' (ד"ה אי) מביא גרסה (המופיעה ב"רוב ספרים", וכן הוא בכמה כתבי יד בדקדוקי סופרים) לפיה בברייתא²⁴ המובאת בקושיה נאמר: "שיירי הדם היה שופך ליסוד", שכן גם עולת העוף טעונה מתן שייריים ליסוד ככל הקרבנות. על פי גרסה זו קושיית הגמ' פשוטה, שמפורש במשנה שהיה יסוד בקרן דרומית מזרחית²⁵. ותשובת הגמ' שהיתה בליטה מוגבהת באוירא דבנימין, כפירוש רש"י, אלא שלדעת רבנו חיים בליטה זו נחשבת יסוד (ולא "קיר המזבח" כדעת רש"י, וצריך לומר שרבנו חיים חולק על הנחת רש"י "שאינן יסוד אלא המינסוד בארץ"). על פי זה ניתן היה לתת גם מדם העולה בקרן דרומית מזרחית על בליטה זו, אלא שחששו חכמים שמא יזרוק מדם העולה למטה מן הבליטה, ונמצא שלא נתן כנגד היסוד, ולפיכך החשיבוה כיסוד רק לעניין עולת העוף, הנעשית בחצי העליון של המזבח ותמיד הדם יהיה מעל הבליטה.

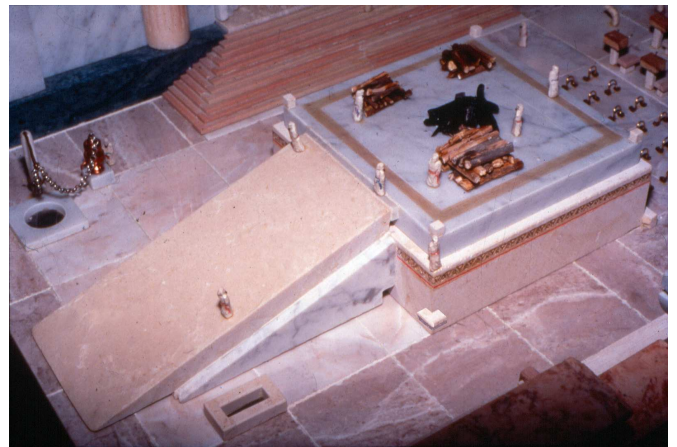
על שיטה זו מקשה רבנו תם (מלבד הקושיה השניה על רש"י, שקיימת גם לשיטה זו), שלא מצאנו חיוב שפיכת שייריים בעולת העוף, והריבוי שכל הקרבנות טעונים שפיכת שייריים נאמר בקרבנות בהמה²⁶. ר"ת מוכיח זאת מכך שהמשנה להלן (סד,ב) מזכירה שייריים בחטאת העוף, ולא בעולתו. עוד כתב בשטמ"ק (אות לא) "דלא היה בו שייריים, כיון דבעי מיצוי"²⁷. עוד מקשים תוס' (כפי שביארו במראה כהן וטהרת הקודש ועוד רבים), שבגמ' (נג,ב) נאמר שאין ללמוד מתן ארבע קרנות בעולה מחטאת, משום שהעולה טעונה יסוד ובקרן דרומית מזרחית אין יסוד; ואם יש בה יסוד הראוי מדאורייתא גם לדמים התחתונים, ורק מגזירת חכמים נקבע שישמש רק לעולת העוף, כיצד ביטלו חכמים דין ד' מתנות משום כך?

ג. רבנו תם: קושיית הגמ' איננה מהדם הנשפך, אלא מהמליקה עצמה, שעליה להיות בראש המזבח, כפי

לדעת רב לכאורה אין פסול במזבח העשוי כשיטת לוי²². ממילא, אם הכרעת ההלכה מסופקת – יש מקום להעדיף את דעת לוי.

האם בקרן דרומית מזרחית היתה בליטה כתחליף ליסוד?

הגמ' מקשה על הקביעה שאין יסוד בקרן הדרומית מזרחית ממליקת עולת העוף הנעשית בקרן זו: "ואי אמרת לא היה לה יסוד – באוירא בעלמא הוא דקא עביד!", ומתרצת: "אימר כך התנו: אוירא – דבנימין, קרקע – דיהודה". קושיית הגמ' איננה ברורה, מה בדיוק הבעיה במליקה כתוצאה מהעדר היסוד, וכיצד הבעיה נפתרת בכך שהאויר שייך לשבט בנימין, ובמפרשים מצאנו שלוש שיטות להסברת הדבר:

בליטה בקרן דרומית מזרחית. לדעת רש"י היתה בליטה בקרן זו כדי לקבל את דם עולת העוף, אותה עושה הכהן העומד על הסובב סם. רבנו תם תמה על כך, שאין מקור מפורש על קיומה של הבליטה.

א. רש"י (ד"ה וממצה וד"ה אימר): הקושי במליקה הוא במקרה שמולק את העוף באמה שמתחת לסובב, והדם מתמצה על קיר המזבח ונופל ארצה לרצפת העזרה, והגמ' סוברת שלא יתכן שהדם ילך לאיבוד ולא יקלט במזבח. על כך משיבה הגמ' שנעשתה בקרן זו בליטה קטנה כדי לקבל את דם העוף. בליטה זו נחשבת כקיר המזבח הראוי לקבל את דם העוף, והדבר אפשרי מפני שהבליטה כלולה באויר השייך לשבט בנימין, אבל איננה נחשבת יסוד, מפני שהיא

22. בתורת הקודש (ח"א סי' ל,א) דן בזה, ונקט בפשטות כאמור שלדעת לוי שיטתו מעכבת, אבל צידד שכך הוא גם לדעת רב, מפני שזהו חלק מתכנית המזבח שלא יהיה יסוד בקרן זו.

23. בטהרת הקודש מפרש לשון רש"י: "כשהוא מולק באויר היא נמלקת והדם נופל לארץ לאיבוד" שאין כוונתו לדם המיצוי, שכבר נעשתה מצותו, אלא לדם שנשפך מיד במליקה לפני שהכהן מספיק למצות. כוונת הגמ' בקושייתה, שלכתחילה יש למצות את כל דם הגוף על המזבח, ואם כן ראוי היה לחכמים לתקן ההמליקה תהיה בקרן דרומית מערבית שיש בה יסוד.

24. תוס' מכנים זאת "ברייתא", למרות שהקטע המובא בגמ' נראה כלקוח מהמשנה להלן סד,ב בקיצור מסוים (חק נתן). נראה שהכינוי "ברייתא" נובע מגרסתם לפיה נאמרה כאן שפיכת שייריים, ומשפט זה חסר במשנה להלן גם לפי גרסתם, כפי שמוכח מקושיית רבנו תם בסוף התוס'.

25. ואין לומר שאחרי המיצוי בקרן דרומית מזרחית ישפוך את השייריים ביסוד

בקרן דרומית מערבית, שכן אין טעם לעשות את העולה בדרום מזרח אם עליו לשפוך בדרום מערב, עיין בתוס'. אך יש להעיר, שלשון הגמ' בקושיה "ואי אמרת לא היה לה יסוד" וכו' אינה נוחה לפירוש זה, והיה לגמ' להקשות בפשטות: "קתני דאית לה יסוד!" (צאן קדשים וקדשי דוד).

26. שטמ"ק אות לב, ועיין מערכה צב הערה 3.

27. בקרן אורה ובזבחי צדק (שלא ראו את השטמ"ק) תמהו באמת על תוס', מה מקום לדון בשפיכת שייריים בעולת עוף? והרי כל דמה מתמצה על קיר המזבח, כמבואר בברייתא (סא,א): "ונמצה דמו - כולו, אל קיר המזבח... זה קיר העליון". בחמדת דניאל הוסיף, שאפילו אם נשתייר בו דם מסתבר שלא הקפידה התורה לשופכו ליסוד, מכיוון שכולו מוקטר, ואינו דומה לדם חטאת העוף, שנאכלת, ולדם הזבחים, שהתקבל בכלי. במנחת יהודה הציג שלדעת רבנו חיים דם הגוף מתמצה כולו בקיר העליון ואילו דם הראש הוא השייריים. ניתן ליישבו בדרך אחרת, שלדעתו הדרשה "ונמצה דמו - כולו" מובנה שיש למצות מכל חלקי העוף, בין מהגוף ובין מהראש, אבל אין הכוונה שימצה את כל הדם (ראה להלן מערכה קס).

הפינה, ובסך הכל יש אמתיים יסוד בדרום וכן במזרח, וכך דייקו רוב המפרשים מדברי רש"י (ברכת הזבח וטהרת הקודש ועוד, ובפנים מאירות חולק). טעמו של דבר, שמתן הדם בקרן כשר רק אם יש יסוד משני צידיה (רבנו פרץ ואחרונים). לעומתם, דעת הרמב"ם שהיסוד בקרנות אלו היה בן אמה אחת בלבד. בריטב"א מופיעה שיטה שהיסוד היה בכל הדרום והמזרח, פרט לאמה אחת בקרן דרומית מזרחית עצמה, ודעה זו אינה מתיישבת בפשט המשנה במידות והסוגיה כאן.

שיטת לוי שהיסוד הקיף את כל המזבח, אלא שבדרום ובמזרח לא היה כשר למתן דמים. ב'פירוש קדמון' ביומא מחדש שהיסוד היה חלול בצפון ובמערב ואטום בדרום ובמזרח.

הרמב"ם, הסמ"ג והמאירי פוסקים כרב, על פי פשט המשנה (כסף משנה) ושיקולים נוספים. מנגד, דברי תוס' נוטים שיש להכריע כלוי.

הגמ' אומרת שהאוויר בדרום מזרח המזבח שייך לבנימין, ובכך מתאפשרת הקרבת עולת העוף שם. רש"י ורבנו חיים מפרשים שבמקום היסוד היתה בקרן דרומית מזרחית בליטה מוגבהת כדי לקלוט את דם העוף, ודינה כקיר המזבח (רש"י) או כיסוד (רבנו חיים). רבנו תם חולק וסובר שלא היתה בליטה כזו, ולדעתו האוויר עצמו התקדש כדי לאפשר את המליקה בו, ונראה שכך פירש הרמב"ם.

שלומדת הגמ' להלן (סה,א), וכשעושה אותה באוויר של שבת יהודה (דהיינו באמה שמתחת לסובב, כפירוש רש"י) הרי אין במקום זה קדושת מזבח כלל! ועל כך התשובה, שהאוויר שייך לבנימין והתקדש בקדושת מזבח. לפירוש זה לא התחדש בגמ' שישנה בליטה כלשהי כתחליף ליסוד.

הרמב"ם (הל' בית הבחירה ב,י) לא הזכיר בליטה כלשהי בקרן דרומית מזרחית, ונראה שפירש כרבנו תם (ליקוטי הלכות).

סיכום

הקרן הדרום-מזרחית של יסוד המזבח אינה כשרה למתן דמים, והגמ' מסבירה זאת בכך שאינה בחלקו של בנימין. נראה מהגמ' שיש חשיבות מיוחדת לכך שהצד הדרום מזרחי יהיה בחלק יהודה, למרות שבכך הוא נפסל ממתן הדם. נחלקו ראשונים בשאלה כיצד נהגו ביסוד שאינו בחלק יהודה (בזמן המשכן, או גם בבית ראשון אם המזבח בו היה בעומק שטח בנימין): יש אומרים שגם בו לא היה יסוד, מהלכה למשה מסיני (תוס' ביומא וזבחים נא,ב), ונראה שכך דעת הרמב"ם; ויש אומרים שהיה יסוד, אך לא שימש למתן דמים (תוס' בזבחים סא,ב).

שיטת רב כפשט המשנה במידות, שבצד דרום ומזרח לא היה יסוד בנוי כלל, פרט לאמה אחת בדרום-מערב ובצפון-מזרח. דעת הגר"א שאמה זו היא בנוסף לאמת

מערכה קב. צורת המזבח (נד,א)

ובגגו ארבע קרנות בגובה אמה נוספת. אין בראש המזבח שטח מוגבה נוסף, שכן לא הוזכר עוד מלבן פרט לקרנות.

כיוצא בזה שנינו במסכת מידות (פ"ג מ"א): "המזבח היה ל"ב על ל"ב. עלה אמה וכנס אמה – זה היסוד, נמצא ל' על ל'. עלה חמש וכנס אמה – זה הסובב, נמצא כ"ח על כ"ח. מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה, נמצא כ"ו על כ"ו. מקום

מקום המערכה - שיטת רש"י והרמב"ם. מקום המערכה נמצא באותו מפלס של גג המזבח, תשע אמות מעל רצפת העזרה, והקרנות בולטות אמה מעליו.

בברייתא המובאת בסוגייתנו מתואר כיצד בונים את המזבח, ומתיאור זה ניתן ללמוד פרטים שונים על גודל המזבח וצורתו. להלן נעסוק בכמה עניינים שנדונו במפרשים: גובה מקום המערכה, מקום הקרנות, ועוד.

גובה מקום המערכה

לשון הברייתא: "כיצד בונים את המזבח? מביאין מלבן (מסגרת עץ) שהוא ל"ב על ל"ב [אמה] וגובהו אמה, ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות, ומביא סיד וקוניא [עופרת¹] וזפת וממחה ושופך, וזה הוא מקום יסוד. וחוזר ומביא מלבן שהוא ל' אמה על ל' אמה וגובהו חמש אמות... וזהו סובב². וחוזר ומביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח אמות וגובהו ג' אמות... והוא מקום המערכה. וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה... וזהו קרן, וכן לכל קרן וקרן". מצירוף דברי הברייתא עולה שגובה המזבח תשע אמות,

2. שתי המילים האחרונות נוספו בשולי הגליון בשם הצאן קדשים, וכן הוא בכל כתה"י (דקדוקי סופרים).

1. כך כתב רש"י: אבר; וכתב בעזרת כהנים (מידות ג,א) שהעופרת היתה מועטת, כי דרכה להינתן בחום (עיי' בהקדמת התפא"י למידות פ"ג, שתמה על מיזוג חומרים אלה). תוס' (כתובות קז,ב ד"ה הני וע"ז לג,ב ד"ה קוניא) כותבים שזהו היתוך כלי זכוכית, וראייתם מכך שלא נאמר "אבר", כמקובל בלשון התנאים.